CONECTORII TRANSFRASTICI ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE

SENTENCE CONNECTORS IN OLD ROMANIAN

(Abstract)

This paper focuses on sentence connectors in old Romanian language (the period from the 16th c. to the middle of the 17th c.). Several types of connectors are described, according to their usage in a corpus: coordinating conjunctions (conjunctive, adversative, disjunctive and conclusive conjunctions), causal conjunctions, the coordinator *că,* anaphoric terms and adverbs. It is shown that the sentence connectors we find in the texts from this period are not very elaborate: most of them belong to the class of coordinating conjunctions; we don't find a system of connectors expressing circumstantial relations or the author's point of view, such as we have today. This fact may be due to the lack of a very long tradition of texts written in Romanian (at that time) or to an influence of the oral language on the written text. We also found an abundance of coordinating connectors in some texts, which also suggests an influence from the oral language.

Cuvinte-cheie: conectori narativi, conectori discursivi, coordonare, organizare textuală, conectori cauzali, influenţe ale registrului oral în scris.

Key-words: narrative connectors, discourse connectors, coordination, textual organization, causal connectors, oral influences in the written text.

Conectorii transfrastici sunt elemente conjuncţionale, prepoziţionale sau adverbiale (inclusiv grupuri sintactice sau locuţiuni) cu conţinut semantic şi/sau pragmatic care introduc o frază în discurs sau în text, contribuind la stabilirea unor legături semantico-pragmatice între fraze sau la evidenţierea punctului de vedere al naratorului. Descrierea şi clasificarea conectorilor transfrastici se poate face în funcţie de clasa lexico-gramaticală căreia îi aparţin ori în funcţie de rolul lor semantic sau pragmatic. Anumiţi conectori transfrastici sunt mai

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

frecvenţi în limba literară (într-un registru elevat), cum ar fi cei care exprimă punctul de vedere al naratorului (*din punctul meu de vedere, din păcate, cu părere de rău* etc.), cei care stabilesc relaţii semantice de tip circumstanţial între fraze (rezultatul, consecinţa sau concluzia – valorile se amalgamează, uneori: *în consecinţă, prin urmare, astfel, aşadar* etc.; comparaţia: *în mod similar, tot astfel* etc.; contrastul sau concesia: *pe de o parte, pe de altă parte, totuşi, cu toate acestea* etc.) sau cei care ordonează logic ori structural textul sau discursul (*în primul rând, în al doilea rând, nu în ultimul rând, în altă ordine de idei, în cele din urmă, la final, ca o concluzie, în cele ce urmează, mai mult* etc.). Adesea, conectorii transfrastici au şi valori pragmatice, pe lângă cele semantice sau doar valori pragmatice (vezi Ştefănescu 2007). În registrul literar, aceşti conectori au mai multe şanse să fie prezenţi în scris (autorul având timp să îşi elaboreze mesajul) decât într-un registrul oral spontan (nepregătit anterior). În registrul colocvial-familiar sau în limba populară, sunt câţiva conectori care se întâlnesc mai frecvent: conjuncţiile coordonatoare *şi, dar,* conectorul *că.*

În cele ce urmează, vom prezenta câteva aspecte legate de inventarul şi utilizarea conectorilor transfrastici în limba română veche (perioada de până la mijocul secolului al XVII-lea).

1. Conectori de organizare a textului

Organizarea pasajelor unui text se poate face prin conectori care indică ordinea, din clasa numeralelor. De obicei, primul este la masculin (*întâi*), iar următorii, la feminin, chiar şi în lipsa unui substantiv feminin care să le transmită genul (*a doua* în fragmentul redat mai jos):

(1) a. În ceastă evanghelie avăm aceaste învăţături:
Întâi, Iisus Hristos cheamă la sine toţi setoşii [...].
A doua, Hristos cheamă la sine păcătoşii [...].
A treia oara: ce sânt râurele carele vor cură den zgăul crezuţilor? [...]
A patra oară: vedem aicea ce grăiesc jidovii [...]
A cincea oara: „Nimea nu puse mânile pre el.” [...]
A şasea oara, nu e sfeat în aleanul lui Dumnezeu, [...]
A şaptea oara: măreţii ceştii lumi uraşte Dumnezeu; [...]
A opta oara: „Acest nărod ce nu ştiu leagea blăstemaţi sânt.” [...]
A noua oara: nimea să nu judece alţii [...] (CC[1].1567-1568, 43r-46v)

b. Înţelesul aceştia evanghelii acesta iaste:
Întăiiu arată: când ne rugâm să ne iiarte Dumnedzău greşealele noastre, [...]

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

A doa spune că să cade omului creştin să postească şi arată şi cum va posti [...]

A treia spune svânta evanghelie că unde strânge omul agonisita sa, acolo-i iaste şi inima. (Caz.V.1643,30r-33v)

c. Şi easte în cinci lucrure. **Întâiu**, easte cându nu-i pare omului rău când are altul pagubă. **A doua**, easte când amărăşte săracul deca mesereaşte. **A treia**, easte când nu ierţi nescui, ce ţe-au greşit. **A patra**, easte când pedepseşti omulu ce ţe-au greşit mai mult decâtu-i e greşala. **A cincea**, easte vătămarea sufletului, când greşeşti omului de voie, fără vină. (FD.1592-1604, 498r-v)

Uneori, conectorii ordinali au o formă alterată fonetic:

(2) **Dentâi**, despre îngrupatul lui Hristos [...].
Adoara, spune evanghelist cum au mers [...] (CC[1].1567-1568, 14r-15r)

Rol de organizare a textului au şi unii termeni anaforici, care exprimă similitudinea categorială (GALR, II: 752–753), cum este pronumele nehotărât *alta* în fragmentul de mai jos. Pronumele are forma de feminin, aşa cum au de obicei termenii anaforici fără un antecedent referenţial (Giurgea 2008, Giurgea 2010, Pană Dindelegan 2012) ca în *Ţi-am mai spus-**o**., Nu ştiam **asta**., După **aceea**, […]*):

(3) a. 1. Îngăduit-au pre voia împăratului cum să ţie Ardealul cu nume de gobărnator [...].

2. **Alta**, pohteaşte: ţara Moldovei să fie de moşie [...].

3. **Alta**, pohteaşte, în ţara Ardealului, [...]

4. **Alta**, pohteaşte: să poată da şi milui pre cine va vrea [...].

5. **Alta**, pohteaşte: ceale cinci varmeghii carele sunt Biharul şi Solnocul de Mijloc şi Maramurăş, Sărandul, Crasna să se rumpă aicea cătră Ardeal [...].

6. Cum cetăţile de pre margini ce se vor slobozi den mâna păgânilor [...].

7. Cum, de va vrea măriia lui să tot oştească, măriia lui să-m dea pre Ardeal bani [...].

8. **Alta**, ce teteliuş au fost dat lu Batăr Jigmon, acela să se dea şi domniii-lui.

9. **Alta**, acum: în ceaste trei luni ce sunt înnainte, avgust, septevrie, ohtovrie, în toată luna să dea câte o sumă de mie de talere [...]. (DÎ, XLVIII.1600)

b. **De altă**, mă rog domniia-voastră pintru celea sabii, să căutaţ domniia-voastră (DÎ, XXV.1600)

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

2. Conjuncţiile coordonatoare

2.1. Conjuncţiile copulative

Conjuncţiile coordonatoare sunt utilizate frecvent drept conectori transfrastici, pentru a lega fragmentele dintr-un text narativ. Prezenţa lor asigură o oarecare „fluiditate" a povestirii şi dă un caracter mai dinamic textului. Dintre conjuncţiile coordonatoare, cea mai frecventă este *şi*:

(4) a. „[...] Aceaia se punem spre slujba aceasta, e noi întru ruga şi întru slujirea Cuvântului se aşteptăm". **Şi** ogoadă fu cuvântului naintea a tot norodul şi aleaseră Ştefan, bărbatu împlut de credinţă (CB.1559-1560, p. 60)

b. **Şi** feace Domnedzeu tărie şi despărţi apele ceera de supt tărie de la cealea ce era desupra tăriei; **şi** fu aşa. 8. **Şi** chemă Domnedzeu cea tărie ceriul. **Şi** fu seară şi fu demâneaţă; zua a doa. 9. **Şi** zise Dumnezeu: stringă-se apele de supt ceriu într-un loc, să se vadză uscatul; **şi** fu aşa. 10. **Şi** chemă Dumnedzeu uscatul pământ şi strinsul apelor chemă mare. **Şi** văzu Dumnezeu că fu bine. 11. **Şi** zise Dumnezeu: rodească pământul iarbă vearde [...]; **şi** fu aşa. 12. **Şi** rodi pământul iarbă şi veardze şi pomi roditori [...]; **şi** văzu Dumnezeu că fu bine. 13. **Şi** fu seară şi demâneaţă a treia zi. 14. **Şi** zise Dumnedzeu: fie făpturi luminoase [...]. (PO.1582, 12-13)

c. **Şi** sântu minciuni în multe chipure. **Şi** sânt minciuni când gice omul de pohtă, ca şi pildele şi de alte rândure [...]. **Şi** nu e de bine nice aceaea [...]. **Şi** sânt minciuni cu giurământ: şi pune şi pre altul de giură cu minciuni, ca şi el. **Şi** aceaea easte lepădarea de Dumnădzău. **Şi** derep aceaea, cine se giură [...]. **Şi** poate să se închipuiască minciuna unii gadine [...] (FD.1592-1604, 559v- 560r)

Uneori, prezenţa sa poate fi chiar excesivă:

(5) a. Dzise Domnul:

Un om oarecarele avea doi feciori. **Şi** dzise cel mai tânăr tătăine/-său: „Părinte, dă-mi ce mi să vine partea de avuţie". **Şi** le împărţi lor avuţiia. **Şi** nu după multe dzile, strânsă tot feciorul cel mai mic şi să duse într-o lature departe şi acolo adâvărsi el tot, fu foamete mare într-aceaia lature, şi acela începu a flămândzi şi să duse de să lipi de unul ce lăcuia într-aceaia lature. **Şi**-l tremise pri însu în holdele sale să pască porcii. **Şi** jeluia să-ş sature pântecele său de rădăcinele ce mânca porcii şi nime nu-i da lui. **Şi** veni întru sine şi dzise: [...] (Caz.V.1643,8r-8v)

b. **Şi** trimesul dentru ea căzu Iuda, să meargă în locul lui. **Şi** deaderă sorţile lor. **Şi** căzu soartea la Matia şi încetit fu cătră unsprăzeace apostoli. [...] **Şi** cându se sfârşiră zilele Rusaliilor, era toţi apostolii întru un suflet împreună. **Şi** fu de năprasnă den ceri hreamăt, ca o bură purtată de vânt, şi împlu toată

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

casa unde era şezând. **Şi** se ivi lor limbile împărţite ca focul, şezând înşiş cineş de el. **Şi** se împlură toţi de Duhul Sfânt şi începură a grăi într-alte limbi [...] (CPr.1566-1567, 7)

Prezenţa uşor excesivă a conjuncţiei *şi* se poate constata şi în interiorul frazei, fiind preferată repetarea conjuncţiei coordonatoare în locul juxtapunerii. Potrivit lui Densusianu (1938), utilizarea frecventă a lui *şi* arată că autorii nu erau foarte familiarizaţi cu scrisul şi preferau să folosească structuri caracteristice exprimării orale.

Conjuncţia *e* este ceva mai puţin frecventă decât *şi*, iar conjuncţia *i* nu se întâlneşte cu valoare de conector transfrastic (de altfel, ea era puţin frecventă în epocă şi limitată la textele cu caracter administrativ):

(6) a. Început făcu Domnedzeu ceriul şi pământul. 2 . **E** pământul era pustiiu şi în deşert. (PO.1582, p. 12)

b. Şi nu putu vinde asinii, ce toţi-i întoarse iarăş la mănăstire. **E** un călugăr, ce era cu-nusul soţie, se duse de-l pârî la egumenul [...] (FD.1592-1604, 558r-v)

c. Sculă-se maimarele preot şi toţi cei ce cu nusul saducheescu şi împlură-se de uriciuni şi puseră-ş mânile sale spre apostoli şi puseră ei întru prevegheare depreună. **E** îngerul Domnului noaptea deşchise uşile temniţeei şi scoase ei [...] (CB.1559-1560, p. 50–51)

2.2. Conjuncţiile disjunctive

Conectorul transfrastic *sau* este folosit în pasaje de tip argumentativ, pentru a introduce un nou argument sau o nouă temă în discuţie. Frecvent, *sau* transfrastic introduce fraze interogative:

(7) a. Ce folos e omului, să ară dobândi toată lumea şi va piiarde sufletul lui? **Sau** ce dă omul schimb pentru sufletul lui? (CC^2.1581, p. 62)

b. Doamne, cinre va obicni în viiaţa ta? **Sau** cinre se va muta în ce*l* svântu dealu al tău? (PH.1500-1510, 9r)

c. Nu ştiţi, răilor şi făcători rei, că eu sânt în toate dzile? Cumu vă gândiţi a vă închina şi a fugi de la mene? **Sau** cine vă va pre voi mântui de la mene? (MI.~1630, 181v-182r)

(8) Că de gras şi unturos împlu-se sufletul mieu şi ustnele meale de bucurie, lăuda-te-va rrostulu mieu. **Sau** pomeniiu-te într-aşternutulu mieu şi iutros învăţaiu-me la tinre. (PH.1500-1510, 51v-52r)

În textele cercetate, nu am întâlnit alte conjuncţii coordonatoare disjunctive cu utilizare transfrastică.

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

2.3. Conjuncţiile adversative

Conjuncţia cel mai des folosită în epocă pentru a exprima raportul adversativ transfrastic este *ci* (cu varianta *ce*). Şi în interiorul frazei, aceasta era cea mai frecventă conjuncţie adversativă din prima parte a perioadei vechi. Propoziţia anterioară frazei introduse de *ci / ce* are verbul la forma pozitivă, spre deosebire de limba actuală, unde primul termen coordonat prin *ci* trebuie să fie negativ:

(9) a. Trebuiaşte a cinsti şi bine a grăi de sfinţii lu Dumnedzeu. **Ce** cinstea lui Hristos, cum nu poftesc sfinţii, aşea nu trebuiaşte a da sfinţilor. (CC[1].1567- 1568, 7r)

b. Că cire mărâncă şi bea nedostoinic păcat amar mărâncă şi bea. **Ce** socotiţ să nu osândiţ trupul şi sângele domnului nostru lui Isus Hristos. (MI.~1630, 184r)

c. Bărbaţi israilteani, luaţi aminte de voişivă, de oaminii aceşti, ce vreţi se faceţi! Ainte amu, de aceastea zile sculă-se Tevda, grăiia a fi oarece mare de sine-ş; de elu lipiră-se cu numărul bărbaţi ca patru sute. **Ce** ucisu fu şi toţi câţi crezură lui izidiră-se şi fură de nimică. (CB.1559-1560, 56-57)

Uneori, raportul adversativ este mai slab sau chiar inexistent. Conjuncţia *ce* nu mai are rol sintactic de legare, ci un rol pragmatic, discursiv:

(10) a. [...] vă păziţi şi voi, ca să nu fiţi farisei [...], trufindu-vă cu cinstea moşilor şi a părinţilor, ca fariseii! **Ce**, să ai tu tată sfânt, iară însuţi întru păcate lăcuieşti, ce folosu ţi-e de aceasta? (Ev.1642, 5, p. 164)

b. Ştiţi că e mai mare cu multu pohta de minte decât a trupului, cum spune şi Frat Tomas. **Ce** pohta trupului nu purceade mai multu într-altă ceva, numai spre pohta muierească: **ce** iubeaşte omul numai să-şi împle jelaniia lui, cum se luptă şi vitele. (FD.1592-1604, 487[v]/123)

c. Pomeatele a me<le> <au> dat voao rod, iară voi săracilor nu daţi ! **Ce** prentru răutaţele voastre ele voiu săca! (MI.~1630, 172v/154)

d. Nu vă spământareţi! Pre Iisus căutaţi, nazareaninul, răstignitul? Sculatu-se-au, nu iaste cicea. Iată-i locul unde puseră el. **Ce** vă duceţi, spuneţi ucenicilor lui şi lu Pătru că va mearge înaintea voastră în Galilei. (CC[1].1567-1568, 14r)

Tot un rol pragmatic se întâlneşte şi în interogativele retorice:

(11) [...] robi-ţi sânt viermii, aceia vor sluji putrezeciunei tale! **Ce** pentru ce îmbli cu trufie? (Ev.1642, 9/ p. 166)

Uneori, *ci* are o nuanţă copulativă sau concluzivă:

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

(12) a. Decii, eu, Crăciun, m-au ajunsu vreame de [n]evoie pentru că am furat un cal [...]. După aceea eu amu fost sărac, de n-am avut cu ce mă plăti. **Ci** m-au purtat legat să mă duc[ă] la pi<e>rdere să mă piarze. (DÎ) – concluziv

b. Întru care vreame născu Moisi şi era bun lu Dumnezeu. **Ce** hrănit fu în trei luni întru casa tătâni-său (CB.1559-1560, 69-70) (în CPr.1566-1567: **Şi** hrănit fu în trei luni în casa tătâni-său – p. 70) – copulativ

c. [...] şi-i dziseră îngerii să iasă afară den cetate Sodomui, că ei vrea să o aprindză, să ardză cu toţ câţ era oamenii într-însa. **Ce** ieşi Lot cu doao feate ale lui şi cetatea arse cu toţ oamenii. (FD.1592-1604, 553v) – copulativ sau concluziv

În româna contemporană, *ci* nu se mai foloseşte transfrastic, ci doar în interiorul frazei.

O altă conjuncţie adversativă cu frecventă utilizare transfrastică este *iar(ă),* cu rol narativ, exprimând contrastul tematic (pentru valorile lui *iar* în limba română*,* vezi Zafiu 2005):

(13) am plătit tot cu stânjinul de-au săpat prin trecătoare den apa Bistriţei, de unde se începe iazul până din josul metohului. **Iară** fără ce-am plătit, am muncit mult şi cu oamenii mănăstirii ca să fie sfântei mănăstiri de hrană. **Iar** cine se va amesteca într-acest iaz, să fie poclet de 318 oci şi de tot săborul sfântei mănăstiri. (DÎ, IV, 1573)

La fel ca în cazul conjuncţiei *şi,* prezenţa lui *iar* poate fi uneori excesivă:

(14) [...] să cânte liturghie. **Iară** cine va mânca pâine spurcată sau carne sau va bea apă din vas de la jidovi sau de la latini, post 8 zile şi să-i facă molitvă, să se cumenece. **Iară**, de va cădea şoarecele în miiare sau fiece de va mânca şi nu va şti, post 8 zile, să-i facă molitvă să se cumenece. **Iară** feciorul, de va vrea să moară nebotezat, popa să lase 4 molitve până la lepădat. Alalte să le zică derept să-l boteadze curând, să-l leapede de diiavolul, apoi să le zică toate. **Iară** cine se va spurca în postul mare cu carne sau cu os sau cu brânză, el să postească din dumeneca Tomeei până în Rusalii, alegându sâmbătă şi dume(*n)ca.

Iară popa, agneţul de cumenecătură, de se va vechi până la anul, să-l meastece cu alt, să-l potribască, să nu-l arză în foc. **Iară** popa, de va cânta leturghie şi va uita să potribească, el, a doua zi să se gătească ca de liturghie să potribească. **Iară** prescurile, de vor fi băşicate, să nu le cânte. De vor fi doauo bune, să le cânte. **Iară** cine easte cumenecat şi va îmbla cu altă muiare, post 3 leti. (CPrav.1560-1562, 8r-v)

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

Utilizările transfrastice ale conjuncţiilor coordonatoare *dară* şi *însă* sunt mai rare decât ale lui *ci*:

(15) a. Că omul, când se grijaşte de avuţie şi de grija aceştii lumi, atunce pre Dumnezeu uită. **Dară** aceluia cumu-i poate fi folos de avuţie? (CC[2].1581, p. 49)

b. Să ştiţ că unde iaste iertarea păcatelor de acolo iaste şi viaţa şi ispăsenie. **Însă** această pită şi acest vir mare lucru feace Hristos adevăr. (MI.~1630, 192r)

În perioada cercetată *dară* putea avea şi valoare concluzivă („aşadar"), alături de cea adversativă (de altfel, în interiorul frazei, *dar(ă)* era prepoderent concluziv):

(16) Iară noi lu Dumnezeu grăind de păcate, şi de greşale atâta iertare cerşând, şi iertare noi am vrea să dobândim, şi iară, ne lenim şi nu grijim. **Dară** miluire cum să avăm a priimi? (CC[2].1581, p. 362)

În unele contexte *dară* are valoare pragmatică, fiind folosit, în special în interogaţii, pentru a marca atitudinea locutorului sau o ruptură, o discontinuitate:

(17) a. Grăi lor Isus: „**Dară** n-aţi cetit în scriptură că piatra ceaia ce nu o socotiră ziditorii, aceaia fu în capul unghiului. De la Domnul fu aceasta, şi iaste minune între ochii noştri?" (CC[2].1581, p. 331)

b. Iani zi tu de întreabă: „**Dară** ce voiu face? Că mă obidesc, deci mă întristez". (CC[2].1581, p. 363)

(Pentru conectorii adversativi, vezi şi Zafiu 2010).

2.4. Conjuncţiile conclusive

Conectorul *deci* (cu variantele *dici/dece/deaci*) avea iniţial o valoare locativă, fiind compus din prepoziţia locativă *de* şi adverbul *aici,* adverb de loc cu valoare deictică sau, în cadrul textului, anaforică (GALR II: 763). Atestat din secolul al XVI-lea, el este folosit pentru coordonarea de propoziţii sau de fraze. În secolul al XVI-lea şi în prima parte a secolului al XVII-lea, el îşi păstrează şi valoarea locativă iniţială („de aici"), ca în (18). Din valoarea locativă derivă şi valoarea temporală („după aceea"), atestată în aceeaşi perioadă, ca în (19). În exemplul (19c), conectorul are o formă mai apropiată de etimon:

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

(18) a. Tremişi fură de Duhul Sfânt, deştinseră-se întru Selevchia, de acolo notară în Chipru şi fură în Salaminea vestind Cuvântul lu Dumnezeu întru gloatele iudeilor; avea Ioan slugă. **De-ci** trecură ostrovul până la Pafa [...] (CPr.1566-1567, 134)

b. Întrămu de vânslămu şi na apropie*m* de Chipru şi lăsămu-*l* elu de-a stânga. **Deaci** nutămu întru Siriia şi pristoimu întru Tirea [...] (CV.1563-1583, 12v-13r)

(19) a. [...] c-au datu părinţii lor bani de-au plătitu siliştea. **Dici** se-au sculatu Danu şi cu Micul şi au împresurat locurele noastre şi ne-au făcutu pe noi mărţ(?) de tot. **Dici** noi am mersu înaintea domnului lu Alixandru vodă la divan şi am rămas pe Dan şi pe Micul. **Dici** Arbănaşul, apucându-se, carei scriu mai sus, dici Arbănaşul nu s-au lăsat, ci iar au mersu la judecată, ci ne-au rămas pe noi de bani, să-i plătim. **Dici** noi n-am avutu cu ce plăti, ci am vândut ocina aceasta care iaste scrisă mai sus (DÎ, XII, 1595-1596)

b. Şi din Militu tremise întru Efe*s* şi chiemă preuţii beseareciloru. **Deaci**, de venreră către elu, dzise către-înşii: [...] (CV.1563-1583, 10r)

c. Şi au ales 4 evanghelişti den limba ovreiască pre limba grecească, de-au scris Evanghelia. **De-aciia**, sfinţi părinţi, Vasilie, Grigorie, Ioan Zlataust, Atanasie şi Chiril Filosof, şi ei socotiră şi scoaseră den cartea grecească pre limba sârbească. (CCat.1560, 1r)

Valoarea conclusivă este derivată din cea temporal-locativă, din contexte în care două evenimente prezentate în succesiune temporală puteau fi interpretate ca fiind într-o relaţie de tip concluziv (al doilea eveniment fiind ca o concluzie pentru primul):

(20) Parie văzu pre Elena, muiarea lui Menelai, preafrumoasă şi albă. **Deci** o preaîndrăgi şi puse ochii hitléni spr-insa (MC.1620, 22r)

În unele texte, *deci* transfrastic este folosit în exces, aproape chiar desemantizat, în pasajele în care autorul oferă nişte explicaţii şi doreşte să fie clare raporturile concluzive dintre fraze:

(21) darră fraţii tăi care stepenă sântu, dzi lui că că şi ceştia-mi sântu a doa stepenă, că pre mene me-au născut tată-miu şi fu stepena întâia prentru naştere den tatăl, aşe-au născut şi pre fraţii mei. **Deaci** iată a doao stepenă. **Deaci** iarrăşi într-acela chip şi veri primarii după numele semenţiei sântu a patra stepenă, ce dentr-acealea nu se cade nice se dostoiaşte a se aduna. Aşijdere şi feciorii a veri primari că şi-su ai doi veri de sântu şease stepene. **Deaci** nice acestora

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

nu se cade a se cade a se însura un cu alaltu. Iarră de se va tâmpla a fi această nuntă, gice leage, se se desparţă şi mai vârtos se se pocăiască. Aşijdere aşea şi feciorii ai doi veri că-şi sântu ai trei veri, de sântu a opta stepenă. **Deaci** nice acestora nu se cade a se lua în nuntă. **Deaci** de se va tâmpla a fi o nuntă ca aceasta prentru neştiunţă sau prentru lucru neştiut, ei se nu se despaţă de acii, ce se lăcuiască. (Prav.1581, 220v-222r)

Conectorul *deci* pare a fi desemantizat în unele contexte, vorbitorul de română contemporană neputându-i identifica nicio valoare, concluzivă, temporală sau locativă. În registrul oral, acest *deci* are rolul de a-i oferi locutorului posibilitatea de a face o pauză, necesară pentru a-şi gândi formularea, mesajul:

(22) Dzise Domnul pilda aceasta: Doi oameni întrară în besearecă să să roage, unul fariseu, iară altul vamăş. **Deci** fariseul stătu şi aşea să ruga întru sine: [...] (Caz.V.1643,1r)

b. Eu, Pătraşco Păturniche, fac mărtorie cu această mică cărţulie, cum amu avut o ţigancă la mănăstire de Bistriţă. **Deaci** ne-am tocmit de bunăvoia noastră între vlădica Agafton, episopul de Roman, ***deaci*** mi-au dat o ţigancă, anume Frăsina, şi un copil, On[o]frei. (DÎ, CVII.1597)

Aceeaşi utilizare a unui *deci* desemantizat, cu valoare pragmatică, adesea folosit în exces (la începutul replicilor) o regăsim în româna contemporană colocvială. (Vezi Hoinărescu 2009 pentru mai multe exemple.)

3. Conectori cauzali

Cu valoare cauzală întâlnim conectorul transfrastic compus *căci că,* alcătuit din doi conectori care, la rândul lor, pot avea valoare cauzală:

(23) a. Aceasta ne învaţă pre noi Dumnedzău astădzi, de grăiaşte cu pildă şi dzice aşea: „Doi oameni întrară în besearecă să să roage“. **Căci că** doaă ceate de oameni sâmt în lume, adecă direpţii şi păcătoşii. Pentr-aceea ca de doi oameni grăiaşte Dumnedzău. (Caz.V.1643,3v)

b. de câte ori s-are greşi neştine împrotiva noastră, de-atâtea ori să iertăm. **Căci că** omul când greşeaşte împrotiva altui om, nu-i atâta de mare păcatul, căci că-i om de o protivă ca şi dânsu, macar s-are hi şi împărat, că cu firea-i întocma. (Caz.V.1643,30v)

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

Acelaşi conector îl întâlnim şi în interiorul frazei:

(24) a. „Adevăr grăiesc voaă că vamăşul acesta pogoră în casa sa mai direpт decât fariseul acela, **căci că** fiecarele cine să va înălţa pre sine smeri-să-va, şi cine să va smeri înălţa-să-va“. (Caz.V.1643,7v)

b. [...] turcii totu voru lovi ţeara noastră şi ne voru robi **căce că** Mihaiu vodă câţi săraci au fostu scăpat mai denainte vreame den robiia turciloru şi a tătarâlor, de-atunce până acumu în toate lunile au băgat pre-acei săraci şi le-au luat în toate lunile *p(o)* 15 talere până au perit ţeara de totu şi se-au pustiitu. (DÎ, XVIII, 1599)

Conectorul transfrastic *căci* îl întâlnim mai ales în pasajele de tip argumentativ, fraza introducând un nou argument:

(25) a. [...] cum aţi dat mădularele voastre, slugi necurăţiei şi strâmbătăţiei spre strâmbătate, aşa cum daţi părţile trupului vostru, slugi dereptăţiei spre viiaţă sfântă. 20. **Căci** când eraţi slugi păcatului, atunci eraţi slobozi de dereptate. (NT.1648, 211v)

b. Şi poate să se închipuiască strâmbătatea vulpiei. **Căce** când i-e foame şi nu poate găsi vânat, iară ea se face moartă în poiană [...] (FD.1592-1604, 550v)

Un alt conector cu nuanţă cauzală este *că,* prezent atât în interiorul frazei, cât şi la începutul ei:

(26) a. Derept aceaia noi, creştinilor, înşine să ne nevoim, **că** nu ne cheamă pre noi Hristos la rău sau la piiarderea sufletului, ce la viaţa şi la lăcuita fără moarte. **Că** iată că nu ne sileaşte fără voia noastră, ce după voie. **Că** de-am priimi noi cu nevoie sau cu sila (ce se zice, cuvântul şi leagea), atunce n-am ţinea bine şi tare, nici o am păzi. (CC^2.1581, p. 65)

b. De aicea vom înţelege iertăciune lui, derept Iesus cătră noi cea mare dragoste. **Că** ne-au în har slobozitu den darulu său şi ne alesese feţii săi pren miloste sa. (FT.1570-1575, 3r)

Frazele introduse prin *că* (cu valoare cauzală) pot exprima noi argumente, raportul de cauzalitate având un caracter subiectiv (din punctul de vedere al locutorului):

(27) Să ne nevoim, zice, cândai nu ne ajunge credinţă cătră spăsenie, ce trebuiaşte să se adaugă şi viiaţă dereaptă. **Că** trebuiaşte, după adevăr, şi

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

nevoinţă multă, cine va vrea să între întru împărăţiia ceriului. **Că** iată şi Izrailii, câtu se chinuiră întru pustie, şi pământului făgăduit nu se spodobiră, căce rânjiră şi se rătăciră! (CC[2].1581, p. IV-V)

4. Conectorul *că*

Conectorul *că* are două tipuri de utilizări transfrastice: se poate întâlni în vorbirea directă legată, introducând o replică (un rol apropiat de cel de complementizator):

(28) E slugile mearseră şi nu-i aflară ei în temniţă şi se întoarseră, de spuseră, grăind: „**Că** amu temniţa aflăm încheiată cu toată tăriia şi păzitorii – stând înaintea uşilor. [...] Vine oarecarele de spuseră: „**Că** bărbaţii ceia ce băgat în temniţă sânt în besearecă stând şi învaţă oamenii. [...]" (CPr.1566-1567, 19-20)

A doua utilizare a lui *că* la început de frază este cea de conector transfrastic (propriu-zis), ca în:

(29) a. Şi adever nespus iaste, fraţilor, măriia şi burătatea aceştii dzi! **Că** nime nu poate spure darul aceştii taine. **Că** nu se poate spure cu adevăr mulţimea mariei lui Hristos [...]. **Că** izbăvire dat-au Hristos pre sire pentru noi [...]. // [...] **Că** ne-au scumpărat pre noi din blăstemul păcatelor [...]. **Că** dzise Pavel apostol că „cire îmblă după trup, trupeşte se grijeaşte [...]. **Că** au dat noao Hristos sufleteaşte să prăznuim şi sufleteaşte a îmbla [...]. **Că** <a>u dat noao prea <cu> cuviinţă şi cu dereptate a lăcui [...] (MI.~1630, 184v–185r)

b. [...] şi păcătoşii sâmt săzdania lui Dumnedzău, ca şi direpţii, pentr-aceea înpreună cu direpţii petrec într-această lume vădzută, ca într-o casă, şi împreună le-au dat şi daruri păcătoşilor ca şi direpţilor. **Că** dzise feciorul cel mai mic: „Părinte, dă-mi partea ce mi să cade diîntr-avuţie", şi le înpârţi lor avuţiia. (Caz.V.1643,12r)

Conectorul *că* transfrastic poate avea rol narativ, de legare a pasajelor unui text narativ, ca în exemplele de mai sus, uneori uşor excesiv (vezi exemplul (29a)). Utilizarea sa poate deriva din cea cauzală (vezi *supra,* **3**).

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

5. Termeni anaforici

Pronumele demonstrativ funcţionează drept anaforă rezumativă, având drept antecedent semantic conţinutul frazei sau frazelor precedente. El are forma de feminin singular (*aceea, aceasta*), forma nemarcată (în lipsa unor trăsături obţinute prin acord, pronumele tinde să aibă forma de feminin în limba română, vezi Giurgea 2008, Giurgea 2010, Croitor 2012). Conectorul transfrastic rezumativ introduce nuanţe semantice (explicative, cauzative sau de relaţie):

(30) a. Că cela ce bea şi mănâncă nedostoinic, osândă lui şi mărânca şi bea, ce ca se nu desparţă trupul domnului Isus Hristos. **Derept ace**, fraţ, întâi să lepădăm de la noi toate răutăţile [...] (MI.~1630, 190v–191r)

b. Şi fariseul pentru ce să făli cădzu din toată cinstea, iară vamăşul pentru ce să smeri dobândi de ce să rugă şi <8r> plată pentru ruga lui dobândi. **Pentr-aceea**, iubiţii miei fraţi, nevoiţi-vă cine după cât poate, ca să dobândiţi împărăţia ceriului, (Caz.V.1643,7v-8r)

c. Şi i-au adus pre ei la pocăinţă, pentru păcatele lor. 1. **Derept aceaia**, având aceastea făgăduinţe, dragilor, să ne curăţim de toate spurcăciunile trupului şi ale sufletului (NT.1648, p. 465)

d. căutaţi cu socotinţă cum îmblaţi, nu ca neînţelepţii. ce ca înţelepţii. [...] **Derept aceasta**, nu fireţi neînţelepţi, ce înţelegând ce iaste voia Domnului (NT.1648, p. 490)

e. Ce el ucis fu şi toţi crezură lui i zidiră şi fură întru nemică. **După aceaea** sculă-se Iuda galileanul întru zilele Scrieriei. (CPr.1566-1567, 21-22)

f. Că mai iubeaşte Dumnedzău pre cel păcătos, când să pocăiaşte, decât pre cel direpţ, când să făleaşte. **Pentr-aceea**, macar şi toate bunătăţile s-am face şi toată leagea s-am împlea, să nu ne mărim, nice să ne lăudăm, ce pururea să ne smerim (MC.1620, 3r-3v)

6. Adverbe şi locuţiuni adverbiale

Adverbele relative mai frecvent folosite drept conectori transfrastici sunt *înde* şi *unde*, cu rol narativ:

(31) a. Hristos aicea întru apostoli tare ceartă, zicând: [...] **Unde** zice Hristos: [...] (CC[1].1567-1568, 30r/52)

b. Şi eşi, întru urmă mergea lui, şi nu ştia că de-adevăru iaste ce fost-au de la îngerul; părea-i-se visu vedea. E-**nde** trecură întânia paze şi a doao, veniră

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

la poarta de fieru ce duce în cetate, ceaia ce de iaşi deşchise-se loru, eşiră, trecură uliţe unele şi aciia delungă-se îngerul de elu. (CB.1559-1560, 127–128)

c. Socoti de veni întru casa Mariei, mumâniei lu Io[a]n, celuia ce-i zicea Marco, iuo era mulţi adunaţi şi rugîndu-se. E**-nde** bătu Petru poarta curţiei apropie-se şarba se auză, numele gintulu, şi cunoscu glasul lu Petru. (CB.1559- 1560, 129)

În DÎ, conectorul *adică,* utilizat de obicei pentru a introduce o explicaţie, este folosit la începutul textului, autorul dorind să fie cât mai explicit. Adverbul devine, astfel, o marcă discursivă:

(32) a. **Adecă** eu, Marin *o(t)* Boldeşti, scris-am acest zapis [a]l meu să fie de mare credinţă la mâna lu Rafail călug[ă]rul, cum să se ştie că am vândut ocina din Scrovişti, (DÎ, VII.1582)

b. **Adecă** eu Drăgoiu cu frate-mieu Manea şi cu nepoţii miei, anume Radul *i* Dobre, dat-am zapisul la mâna Arbănaşului, nepotul Beresculuі din Gl<o>deani cum să se ştie c-am vândutu ocina din Glodeni (DÎ, XII.1595–1596)

Un alt conector adverbial întâlnit în epocă este *aşijdere(a),* care poate exprima similitudinea categorială, la nivel propoziţional, sau contrastul (deci cu valoare adversativă):

(33) a. Şi frâmse şi deade ucenicilor săi, şi grăi: „Luaţi şi mâncaţi, că acesta iaste trupul mieu [...]”. **Aşijderea** şi păhar luo după cină şi blagoslovi şi deade ucenicilor săi, şi zise: [...] (CC^2.1581, 116) – similitudinea categorială la nivel predicativ

b. Cuconul când va vrea să-l boteadze, trebuie întâiu să fie gătată scăldătoarea [...]. **Aşijdere**, şi când să va preleji să nu hie scăldătoare, să n-aibă în ce afunda pruncul, ce va turna apa desupra cuconului [...] (ŞT.1644, 11-12) – contrastul

Locuţiunea adverbială *de altminteri* adaugă o nuanţă explicativă frazei pe care o introduce. Ea se întâlneşte foarte rar:

(34) Theodora se cunună cu Theofil. **De aimintrea** era om bun şi nu iubiia strâmbătăţile, şi pre H(risto)s proslăviia şi pr(e)c(i)sta Maică. (MC.1620, 102v)

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

Concluzii

Pe baza textelor cercetate, se poate trage concluzia că sistemul conectorilor transfrastici nu era foarte elaborat în această perioadă (de la primele texte păstrate până la mijlocul sec. al XVII-lea). Pe de o parte, majoritatea conectorilor întâlniţi sunt conjuncţii coordonatoare, nefiind prezente grupurile prepoziţionale sau adverbiale care exprimă relaţii de tip circumstanţial ori punctul de vedere al autorului. Acest fapt se poate datora inexistenţei unei tradiţii îndelungate a scrisului în română sau influenţei registrului oral, mai puţin elaborat.

Pe de altă parte, frecvenţa unor conjuncţii coordonatoare cu utilizare transfrastică poate fi un semn al caracterului oral al textului sau al caracterului mai puţin elaborat, care recurge la o supraabundenţă de conjuncţii coordonatoare în locul altor mijloace de exprimare a relaţiilor semantico-pragmatice dintre fraze ori al implicitului. Şi în interiorul frazei ori al propoziţiilor se constată uneori o abundenţă de conjuncţii coordonatoare (este preferat *şi* în locul juxtapunerii, de exemplu), semn al aceluiaşi caracter oral al textului.

SURSE

Caz.V.1643 – Varlaam, *Cazania*, ediţie îngrijită de J. Byck, Bucureşti.

CB.1559-1560 – Codicele popii Bratul. Ed.: Al. Gafton: http://media.lit.uaic.ro/gafton.

CC[1].1567-1568 – Coresi, Tâlcul Evangheliilor. Ed.: Coresi, *Tâlcul evangheliilor şi molitvenic românesc*, ed. V. Drimba, Bucureşti, Editura Academiei, 1998, p. 31-187.

CC[2].1581 – Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură*, Ed. S. Puşcariu, Al. Procopovici, Bucureşti, 1914.

CCat.1560 – Coresi, Catehism (Braşov). Ed.: Al. Roman-Moraru, 1982 in I. Gheţie (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea.* Bucureşti, Editura Acadmiei Române, 1982, p. 21–97.

CPr.1566-1567 – Coresi, Apostol. Ed. I. Bianu, *Texte de limbă din secolul XVI, IV, Lucrul apostolesc tipărit de diaconul Coresi la 1563,* Bucureşti, 1930. http://media.lit.uaic.ro/gafton.

CPrav.1560-1562 – Coresi, Pravila (Braşov). Ed. Gh. Chivu, în I. Gheţie (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*, 218–30.

CV.1563-1583 – Codicele Voroneţean. Ed.: *Codicele Voroneţean*. Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de M. Costinescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1981.

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

DÎ – *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gh. Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Al. Mareş, Al. Roman-Moraru, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1979.

Ev.1642 – *Evanghelie învăţătoare (Govora, 1642)*. Ediţie, studiu introductiv, note şi glosar de Alin-Mihai Gherman, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.

FD.1592-1604 – *Floarea darurilor*. Ed.: Alexandra Roman Moraru, Bucureşti, Minerva, 1996 (Cele mai vechi cărţi populare, I), p. 119–82.

FT.1570-1575 – Fragmentul Todorescu (Carte de cântece). Ed.: I. Gheţie, în I. Gheţie (coord.), *Texte româneşti din secolul al XVI-lea*, p. 332–43.

MI.~1630 – *Manuscrisul de la Ieud*, text stabilit, studiu filologic şi indice de Mirela Teodorescu şi Ion Gheţie, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1977.

MC.1620 – M. Moxa, Cronograf. Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediţie critică însoţită de izvoare, studiu introductiv, note şi indici de G. Mihăilă, Bucureşti, Minerva, 1989.

NT.1648 – Noul Testament (Bălgrad/Alba Iulia). Ed. Alba Iulia, 1998.

PH.1500-1510 – *Psaltirea Hurmuzaki*, studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de I. Gheţie şi Mirela Teodorescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

PO.1582 – Palia de la Orăştie. Ed. V. Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1968.

Prav.1581 – Pravila ritorului Lucaci. Ed. I. Rizescu, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1971.

ŞT.1644 – *Şeapte taine ale besearecii, Iaşi, 1644*. Ediţie critică, notă asupra ediţiei şi studiu filologico-lingvistic de Iulia Mazilu, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2012.

BIBLIOGRAFIE

Croitor, Blanca, 2012, *Acordul în limba română,* Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Densusianu, Ovid, 1938, *Histoire de la langue roumaine,* II, Paris.

GALR – Valeria Guţu Romalo (coord.), 2008, *Gramatica limbii române. I. Cuvântul. II. Enunţul,* Bucureşti, Editura Academiei Române.

Giurgea, Ion, 2008, *Recherches sur la structure interne des pronoms et des expressions nominales san nom exprimé,* teză de doctorat, Universitatea Paris 7 „Denis Diderot".

Giurgea, Ion, 2010, *Pronoms, déterminants et ellipse nominale. Une approche minimaliste,* Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Hoinărescu, Liliana, 2009, „Funcţii pragmatice ale conectorului *deci* în româna vorbită actuală", *Studii şi cercetări lingvistice*, LX, 1, 45–62.

Pană Dindelegan, Gabriela, 2012, „Feminine singular pronouns with neutral value", *Revue roumaine de linguistique*, LVII, 3, p. 249–261.

Ştefănescu, Ariadna, 2007, *Conectori pragmatici,* Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)

Zafiu, Rodica, 2005, „Conjuncţiile adversative din limba română: tipologie şi niveluri de incidenţă”, în Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), 2005, *Limba română. Structură şi funcţionare*. Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, p. 243−58.

Zafiu, Rodica, 2010, „L’évolution des connecteurs adversatifs du roumain en perspective romane”, în Iliescu, Maria, Heidi Siller-Runggaldier, Paul Danler (eds.), *Actes du XXVe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes (Innsbruck, 3–8 septembre 2007),* VI, Berlin, Walter De Gruyter, p. 603–612.

Blanca CROITOR
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Bucureşti

BDD-V2838 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:35 UTC)